ISSN: 0169-5819

ONS MARKENBOEK

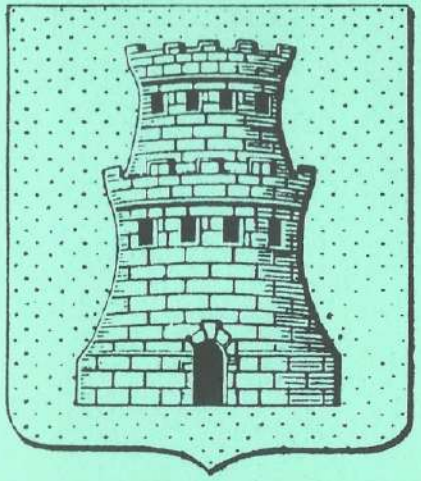

Gorssel, april 1991
9e jaargang no. 2

ONS MARKENBOEK
is een uitgave van de Oudheidkundige Vereniging De Elf Marken in de gemeente Gorssel.

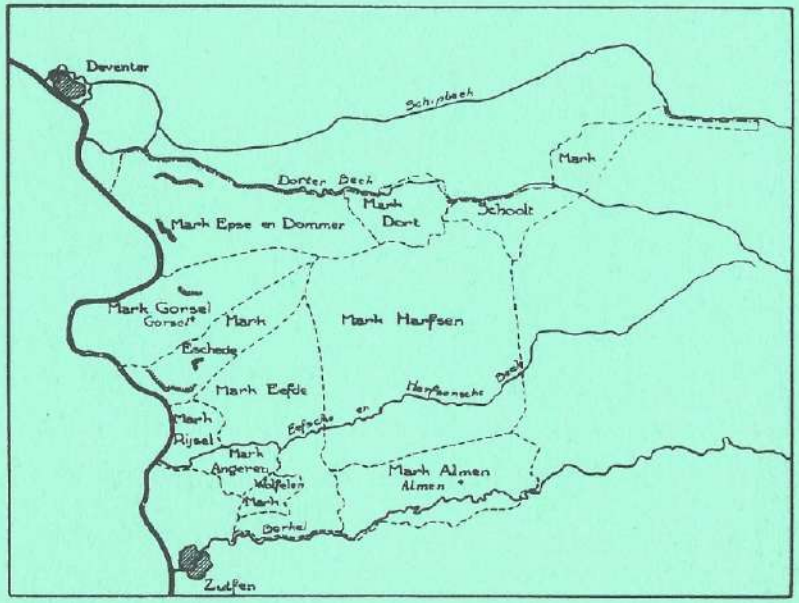

Kaartje van de vroegere marken in de gemeente Gorssel.

Deze vereniging werd opgericht op 27 september 1983, en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel".

Het bestuur wordt gevormd door de leden:

Voorzitter	:	H.J. Jansen, Bargeweg 16, Eefde (tel. 05750-40785)
Secretaris	:	N. van Wijk, Hassinklaan 2, Epse (tel. 05759-1394)
Penningmeester	:	J. Bakker, Laakweg 6, Almen (tel. 05751-1620)

ONS MARKENBOEK

9e jaargang, no. 2, april 1991

INHOUD

	blz.
Mededelingen van het bestuur en de redactie	2
Jaarverslag	3
Financieel Jaaroverzicht	4
Voorjaar 1945 door F. Rovers	6
Deining aan de Kletterstraat door Nico Kuik	11
Gedoe om het olde tolhuus aan de Joppelaan en holt 't olde in ere door J.H. Goorman	30
Het ontstaan en de ontwikkeling van de afdeling Gorssel van de Gelderse Maatschappij van Landbouw (2) door J.H. Goorman	32

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR EN DE REDACTIE

Hierbij ontvangt u de tweede aflevering van deze jaargang.
We hopen, dat u de eerste met plezier hebt bekeken en gelezen.

Tot onze spijt zijn er nog enkele storende fouten in geslopen, zelfs nadat ze feilloos getypt en op de "disk" was gezet.

Reden voor ons nog zorgvuldiger de uitdraai van de drukker te bestuderen en te corrigeren. We hopen ieder volgend nummer met minder of nog liever zonder drukfouten te doen verschijnen.

Kopij voor het volgende nummer moet uiterlijk 1 juni 1991 bij de redactiecommissie binnen zijn.

Jaarvergadering op dinsdag 14 mei 1991 in De Roskam te Gorssel.
Aanvang 19.30 uur.

Agenda:

1. Opening
2. Notulen van de vorige vergadering
   (Zie Ons Markenboek, 8ste jaargang, no. 4, pag. 3 en 4)
3. Jaarverslag secretaris
4. Jaarverslag penningmeester
5. Verslag kascommissie en benoeming van een nieuw lid dezer commissie
6. Bestuursverkiezing
   Aftredend zijn de heren J. Pasman, A.M. de Ruiter en N. van Wijk. Allen herkiesbaar. (Namen van tegenkandidaten gaarne voor 1 mei 1991 zenden aan de secretaris)
7. Rondvraag en sluiting
8. Pauze
9. Dialezing door de heer H.J. Jansen
   Onderwerp: "Gorssel en de IJssel"

JAARVERSLAG 1990

"De Elf Marken" kan in velerlei opzicht terugzien op een gunstig verlopen verenigingsjaar. De jaarlijkse lezingen in de vijf kernen van onze gemeente kregen veel belangstelling, ook van niet-leden, van wie velen zich als lid opgaven. De lezingen werden verzorgd door de heren Jansen, Rol, Aartsen, Grootjans en Harenberg.

De samenstelling van de vier nummers van "Ons Markenboek" was bij de redactiecommissie weer in goede handen. Vooral de samenstelling van het aprilnummer vereiste veel en inspannende arbeid. Het resultaat mocht er dan ook zijn, namelijk een boek van 180 bladzijden (haalde zelfs de boekbespreking in het Friesch Dagblad). Vele leden werkten met lange of korte bijdragen aan dit boekje mee. De 1000 exemplaren waren dan ook bijna onmiddellijk na verschijning uitverkocht.

Op vele maandagmiddagen is een aantal van onze leden ten gemeentehuize bezig allerlei gegevens te verzamelen t.a.v. historische feiten. Er wordt bijvoorbeeld groepsgewijs of individueel onderzoek gedaan naar boerderijnamen, straatnamen, huisnummering, notulen van raadsvergaderingen vanaf plm. 1820, enz. Deze leden verrichten zeer belangrijk werk. Dit alles onder leiding van de archivaris, de heer J. Eefting.

"De Elf Marken" verleende medewerking aan de op 5 mei gehouden vijfjaarlijkse zgn. bevrijdingstocht door onze gemeente. Deze tocht (voor de eerste maal in 1955 op initiatief van de heer H.J. Jansen gehouden), gaat langs vele, op de Tweede Wereldoorlog betrekking hebbende, historische plaatsen.
Deze keer werkten we mee aan de samenstelling van de tentoonstelling in "Ons Huis" te Almen en verzorgden een video-presentatie van de overtocht van de Canadezen op 11 april 1945 over de IJssel. Deze presentatie werd door plm. 1000 personen bezocht.

Niet onvermeld mag blijven de fietstocht, die eind augustus, onder leiding van onze voorzitter, door Oud-Harfsen werd gemaakt. Een vijftigtal leden maakten van de gelegenheid gebruik om hun historische kennis van dit gebied te verrijken. Het drankje, in de tuin van ons bestuurslid mevrouw Lubberding aangeboden, kwam vooral de stem van onze leider ten goede.

In oktober kregen we (via het gemeentebestuur) de door de Gamog-CAI aangeboden videorecorder. Tevens plaatste het gemeentebestuur in de hal van het gemeentehuis een vitrine, zodat we nu in de gelegenheid zijn gesteld, allerlei, in ons bezit zijnde, kleinere gebruiksvoorwerpen te exposeren.

Tot slot vermelden we het aantal leden op 31 december 1990. Dit is gestegen van 408 (per 1-1-'90) tot 459.

FINANCIEEL JAAROVERZICHT OUDHEIDKUNDIGE VERENIGING "DE ELF MARKEN"

Inkomsten		1989	1990
Contributies	f	10.450,00	f. 11.600,00
Entreegelden	-	100,00	- 145,00
Bankrente	-	1.149,67	- 1.559,91
Verkoop losse boekjes	-	168,50	- 5.025,00
Diversen	-	700,00	- 1.084,00
	f.	12.568,17	f. 19.413,91

Uitgaven			
Kosten "Ons Markenboek"	f.	4.163,47	f. 11.273,13
Kosten ledenvergaderingen	-	1.025,00	- 1.480,80
Drukwerk-& adm.kosten	-	199,20	- 143,30
Abonn.-& contributies	-	166,00	- 136,00
Representatiekosten	-	299,75	- 323,75
Tentoonst.-& opslagkosten	-	1.897,25	- 1.106,13
Aanschaf dia's/foto's film/video e.d.	-	225,25	- 634,80
Computer & toebehoren	-	0,00	- 7.616,70
Restitutie contributie	-	25,00	- 25,00
Diversen	-	334,20	- 315,40
	f.	8.335,12	f. 23.055,01

Balans per 31 december		1989	1990
Saldo bank	f.	536,86	f. 1.212,64
Saldo spaarrekening	-	22.566,57	- 18.249,69
Debiteuren	-	191,75	- 426,75
	f.	23.295,18	f. 19.889,08
Krediteuren	f.	1.079,10	f. 1.975,00
Kapitaal	-	22.216,08	- 17.914,08
	f.	23.295,18	f. 19.889,08

Toelichting

Saldo bank- en spaarrekening:	Het aanwezig saldo per 31 december 1990.
Debiteuren:	Nog te vorderen contributies, minus dubieus en kosten.
Krediteuren:	Vooruitbetaalde contributies en nog te betalen kosten.

VOORJAAR 1945

F. Rovers

Op zestienjarige leeftijd door honger uit Rotterdam verdreven arriveerde ik in februari 1945 op "De Kleine Muile", een hoeve van de familie T. aan de Eesterhoekseweg in Gorssel. Het gezin T. bestond uit man en vrouw, beiden rond de zestig, twee zonen Bertus en Frederik en als hulp in de huishouding Mies zoals ik me meen te herinneren. Tot mijn verrassing was er ook een jongen van mijn leeftijd, Maarten genaamd, die ook uit Rotterdam afkomstig was. Reeds vanaf de zomer van 1940 kwam Maarten jaarlijks de grote vakantie bij "oom en tante", zoals hij de boer en boerin noemde, doorbrengen. Wegens de slechte vooruitzichten in de Maasstad was hij in de herfst van 1944 afgereisd naar "De Kleine Muile" in afwachting van betere tijden. Niet alleen dat een jongen van mijn leeftijd, bovendien uit Rotterdam, bij de ingezetenen behoorde was meegenomen, maar als tolk kwam hij ook goed van pas. Van het "Achterhoeks" verstond ik geen woord maar voor het doel waarvoor ik was gekomen bleek dat geen bezwaar, want op eten aankomend verstond ik alles! De maaltijden bevatten soms vreemde elementen zoals een bord roggepap met daarin koude bruine bonen die de vorige dag waren overgebleven; niettemin ging het er allemaal in als koek. Door dezelfde omstandigheden als boven vermeld verbleef een jonger broertje van Maarten in Harfsen in gezelschap van zijn en Maartens moeder. Elke zondag na de kerkdienst ging Maarten zijn moeder bezoeken en toen hij mij op een keer voorstelde voortaan mee te gaan, had ik daar wel oren naar. Vanaf dat ogenblik begaven wij ons samen eens per week naar de familie M. in Harfsen. Omstreeks half vijf keerden wij terug naar de Eesterhoekseweg om daar met het avondeten aanwezig te zijn.

Begin februari bevond, zowel aan het west- als oostfront, het strijdtoneel zich voor het eerst sinds het ontstaan van de tweede wereldoorlog op Duits grondgebied. Uit wraak of paniek werden in de Achterhoek, onder het mom van dat zij obstakels zouden vormen bij het in stand houden van de Duitse linies, diverse boerderijen met veestapel en al door het "Herrenvolk" in brand gestoken. Hierdoor gingen ook bij zus en broer M. have en goed verloren. Nog zie ik in mijn gedachten de verbrande stalresten met dikke, bruingeblakerde koeienlijven. Het gespaarde kippenhok werd de nieuwe behuizing van de gedupeerden die, ondanks alle ellende, daar niet al te moeilijk over deden, zoals ik mij meen te herinneren. Het was nu eenmaal oorlog en dan gebeuren die dingen, was de filosofie. In andere gevallen werden inwoners van huizen die in aanmerking kwamen verdedigd te worden bij aanstaande strijd, geevacueerd. Bij een van die evacuaties werd Maarten ingeschakeld. Met paard en wagen moest hij de hoogst noodzakelijke benodigdheden elders onder brengen. Na afloop van de eerste dag vertelde hij me dat hij een provisiekelder had moeten ontruimen die was gevuld met weckpotten pruimen, kersen, peren en andere vruchten op sap en hij bekende mij dat hij enige van die potten "soldaat" had gemaakt. Inmiddels tot een replica van Bulletje geworden, waardoor al die "lekkere" dingen van een paar weken terug zoals roggebrood, pap en pannekoeken dagelijkse kost was geworden, wilde ik ook wel wat van dat spul proeven en maakte dat aan Maarten bekend. Die beloofde mij de volgende dag wat mee te brengen, waaraan ik me te goed kon doen. Vol verwachting en natuurlijk met kloppend hart kwam ik Maarten 's avonds tegemoet, vragend of hij iets had meegebracht. Een beetje verlegen antwoordde hij dat, vergeleken met de vorige dag, niet veel meer in de provisiekelder over was maar dat hij toch wat op de kop had getikt en haalde een pot stroop te voorschijn die hij aan mij gaf. Teleurgesteld, doch onder het motto beter wat dan niks nam ik twee happen, deed het voorkomen of het me smaakte en bedankte Maarten vriendelijk, hem daarbij ook een beetje stroop om de mond smerend!

Op zondag 18 maart vertrokken wij een half uur later dan gewoonlijk vanuit Harfsen. De reden van het latere vertrek weet ik vanzelfsprekend niet meer, maar niet vergeten ben ik de luchtaanval die onderweg plaats vond waarbij in Gorssel de kerk werd getroffen. Ook waren enkele bommen in de omgeving van de manege neergekomen, waar wij ons zondags normaliter bevonden!

Eind maart zetten de Geallieerden de beslissende aanval in voor de bevrijding van Oost en Noord Nederland en als slotfase West Nederland. Vanuit de lijn Emmerich-Bocholt, ongeveer veertig kilometer van Gorssel verwijderd, overschreed het 2e Canadese Legerkorps de Duits-Nederlandse grens. Ons bedreigd voelend door met het offensief gepaard gaande artillerievuur besloten Maarten en ik een schuilplaats te maken. Van een betonplaat, wat planken en losse stenen bouwden wij een hut die meer het gevoel van, dan werkelijke bescherming bood. In de vooravond van 5 april brak voor de zoveelste keer het kanonvuur los. IJlings zochten wij een heenkomen in onze schuilkelder. Het was hoorbaar dat in Zutphen, dat circa zes kilometer verwijderd lag, fel werd gevochten. Terwijl Maarten een imitatie-radioverslag van de gebeurtenis-

sen gaf doken plotseling zeven met een pantservuist gewapende "moffen" op die zoekend naar een geschikt verdedigingspunt hun oog lieten vallen op "onze" boerderij "De Kleine Muile". Vanuit de woonkeuken kon de weg Zutphen-Deventer zonder obstakels onder vuur worden genomen en dat was van doorslaggevende betekenis. Beseffend dat in zulk geval van "De Kleine Muile" geen spaan zou overblijven trachtte de familie de Duitsers op andere gedachten te brengen. Met angstige spanning wachtten Maarten en ik op de uitkomst, eveneens begrijpend dat, mocht het plan van de Duitsers doorgang vinden, er heel wat boven ons hoofd zou hangen. Na ongeveer een half uur van onderhandelen vertrokken de Duitsers met naast hun bewapening nu ook uitgerust met een helm vol eieren en enige flessen alcoholica, afgestaan als offergave. De soldaten gingen richting IJssel, misschien op zoek naar een ander geschikt steunpunt, of om advocaat te maken, wie zal het zeggen? De volgende morgen was het betrekkelijk rustig en moesten Maarten en ik onder leiding van de jongste zoon Frederik, of op z'n Achterhoeks gesproken Frerik, werkzaamheden verrichten in een van de weilanden zo'n 600 meter van wat we toen betitelden als "de Rijksweg". Door de ontwikkelingen van de laatste dagen voelden wij dat er iets in de lucht hing. Op een gegeven moment werd onze aandacht getrokken door ongewone bedrijvigheid op de rijksweg. In de veronderstelling zijnde dat het terugtrekkende Duitsers waren wilden wij uit voorzorg tussen een eventueel treffen met de Engelsen naar huis terugkeren, toen Frerik opmerkte dat in plaats van Feldgrau het een en al khaki was wat de klok sloeg. Zou dat waar zijn? Waren het eindelijk de zo lang verwachte Tommy's? We besloten poolshoogte te nemen en gingen opgewonden op pad.
Het was zo!
Wij waren bevrijd!
Een overweldigend en onbeschrijflijk gevoel!
Verheugd en vol bewondering aanschouwden wij de tanks, radiowagens, brencarriers en de motorrijders.Wat zaten die gek op hun motor. Zo raar voorop de benzinetank. En wat een brede riemen om de middel. Vreemd hoor! En dan die autootjes. Zo ouderwets, dat viel me wel tegen. Later hoorde ik de naam. JEEP!
Wij voegden ons bij een groepje militairen. Mijn Pa, die enkele jaren had gevaren en daardoor uitmuntend steenkolen-Engels sprak, had me geleerd wat Yes, No, Sir en Dutch betekende. Gewapend met deze kennis probeerden wij ons verstaanbaar te maken. Gelukkig kregen wij gezelschap van een jongen die heus Engels sprak en zo ontstond toch enige conversatie. Op een van de voertuigen stond een blik met brokken chocola, blijkbaar keken wij daar begerig naar want een soldaat riep ons wat toe. "We mogen

een stuk nemen" vertaalde de Engels sprekende jongen. Nooit meer heeft chocolade zo lekker gesmaakt!

Met weerzin keerden wij tegen het middaguur terug naar de boerderij waar "oom", aangestoken door ons geestdriftig verslag van die ochtend, ons de rest van de dag ook vrijaf verstrekte. Net wilden we weggaan toen patrouillerende Tommy's op zoek naar achtergebleven Duitsers aankwamen. "You Dutch?" verstond ik op een gestelde vraag. Gesterkt door bovengenoemde talenkennis bekende ik enthousiast: "Yes". Maar de Canadees kende duidelijk geen Engels, want op mijn antwoord duwde hij meteen zijn stengun onder mijn neus en wilde mij als krijgsgevangene meenemen. Het bleek een misverstand. Als bondgenoot wou hij ons ter wille zijn en probeerde Hollands te spreken en had het: "Ben je een Duitser?" vereenvoudigd tot: "Joe Doets?"

Er brak een heerlijke tijd aan. In en rond de bossen van Gorssel bezochten wij de tentenkampen waarin de Canadezen waren gelegerd. Wij leerden bingo spelen. Vol bewondering keken wij naar de soldaten rondom de Nederlandse Mettray die soms wel twee sigaretten tegelijk opstaken. Onder de militairen bevonden zich soms Nederlanders die wij "Hollandse Canadezen" noemden en bij wie we informeerden naar de toestand in West Nederland. Wij klommen in buitengevechtgestelde tanks, een neergeschoten vliegtuig werd grondig onderzocht en we paften aan de gekregen Capstan, Players, Gold Flake of Chesterfield. Van de Canadezen leerden we "dirty words" waarvoor wij in ruil les gaven in niet tot het ABN behorende uitdrukkingen.

Vrijdag 4 mei omstreeks een uur of tien, Maarten en ik lagen net te bed, was van een naast ons gelegen boerderij gezang te horen. "Wij leven vrij, wij leven blij", "Alleman van Neerlands stam" en meer van dat soort vaderlandslievende liedjes. Terwijl wij ons afvroegen wat de aanleiding was, tegelijkertijd hopend dat wat wij vermoedden waar was, kwam de boerin ons kamertje binnen om te vertellen dat de Duitsers met ingang van de volgende dag hadden gecapituleerd.
Eindelijk!..... Nederland was bevrijd!..... Dit was, op vijf dagen na, het einde van vijf donkere jaren! Vijf jaar van onderdrukking, terreur, verraad, executies, martelingen, deportaties, oorlogsgeweld en schaarste. Ook vijf jaar van saamhorigheid, vertrouwen, heldenmoed en opofferingsgezindheid! Vijf jaar die onbetwist de mens had veranderd. Maarten en ik overlegden wat we zouden doen. Aankleden en ons bij het koortje voegen en onze blijdschap uiten door meezingen? Blijven liggen en de volgende ochtend vroeg

opstaan om te zien wat er in het dorp te doen was? We besloten tot het laatste en met de gedachte dat met een levensteken van thuis het nu volmaakt zou zijn viel ik in slaap.

Bij de laatste ademsnik kan men pas vaststellen wat de mooiste tijd van het leven was. Ik zal me niet haasten daar achter te komen. Nu reeds durf ik echter te beweren dat de maanden april/mei 1945 moeilijk zijn te evenaren. Nu zat mij dan ook alles mee. Zowel leeftijd als seizoen bevond zich in het voorjaar! Letterlijk en figuurlijk lag de hele zomer voor mij. En wat voor zomer. De mensen waren solidair en vol goede moed. We zouden er iets moois van maken. Een betere samenleving, de doden in de oorlog waren niet voor niets gevallen. Na vijf jaar van tirannie zou er gerechtigheid komen. Nederland zou herrijzen en in materieel opzicht is dat zeker gebeurd, maar menigeen zag het toen poetischer. Ik geef toe dat was en is zeer naief, maar niettemin blijft voor mij het voorjaar en Gorssel voor altijd met dat gevoel van hoop verbonden.

DEINING AAN DE KLETTERSTRAAT

De kastelein en zijn dienstmeid in herberg "het Spinnewiel" te Epse (18de eeuw)

Nico Kuik

Volgens geruchten die nu nog de ronde doen, woonden er in de 18de eeuw in "het Spinnewiel" te Epse een kastelein met zijn dienstmeid, die een kousenkramer of zelfs meerdere mensen vermoord zouden hebben. J. de Graaf en W. Zondervan schreven in het tijdschrift "Archief" van vereniging "De Graafschap" (1955) dat er een kousenkramer zou zijn vermoord, maar het moest een "legende" zijn omdat ze in de archieven niets hadden kunnen vinden. Willy H. Heitling maakt het nog mooier in zijn boek "De Achterhoek" (Lochem, 1959), waarin onder de kop "Bloeddorstige dienstbode" meerdere moorden aan het tweetal worden toegedicht. Gelukkig vond ik het procesdossier waaruit de ware toedracht van de gebeurtenissen in "Het Spinnewieltje" aan het licht is gekomen.

Er woonden daar toen inderdaad een kastelein met zijn dienstmeid. En berucht waren ze ook! Ze leefden met dieven en moordenaars en gaven hen voedsel en onderdak, waarvoor ze tot in Duitsland bij dat volk bekend waren. Maar zelf hebben ze niemand van het leven beroofd, geen kousenkramer of wie dan ook. Echt niet. Wat er dan wel gebeurde, kunt u in dit artikel lezen. We nemen daarvoor het jaar 1802, het jaar van de procesvoering tegen de kastelein, als uitgangspunt.

Rondom het huis

Aan de "grote" weg van Deventer naar Zutphen, ruim een half uur lopen van Deventer, voorbij het Koerhuis, lag in de 18de eeuw, links van de weg "het Spinnewiel" of "het Wieltje" op een zeer gunstig punt. Tegenover het huis kwam ook nog het voetpad van en naar Zutphen op de weg uit, zodat al het verkeer door Epse naar Gorssel-Zutphen en in oostelijke richting v.v. er langs ging. Dat is niet altijd zo geweest. Tot in het begin van de 18de eeuw ging de weg die nu Kletterstraat heet, vanaf de Pessink niet verder dan iets voorbij de plaats waar later "het Spinnewiel" werd gebouwd en liep dood in de Epserweerd. Dat stukje straat heette de Koesteeg met aan het einde een hek, het Koestegerhek genaamd. De heer H.G. Brinkman aan de Kletterstraat vertelde mij dat hij

land aan deze straat in pacht heeft, dat nu nog de Koesteeg wordt genoemd. De grote postweg naar Deventer liep langs "de Malberg", door de Tolhuisstraat en langs het Hunneperklooster. Omstreeks 1730 heeft de stad Deventer een weg aangelegd vanaf het Koerhuis door de Epserweerd naar de Koesteeg, waarna de oude route in verval is geraakt.

In die nieuwe situatie ging het rijdend verkeer (en misschien ook een ruiter te paard) van Deventer naar Gorssel-Zutphen door de Koesteeg, langs de Pessink, door de Epserenk en over "de Stenenbrug" van de Dommerbeek verder. Het verkeer via "het Hoentje" naar Almen ging bij de Pessink de Velderstraat in, langs "het Wansink" en "de Buitenkamp" en verder. Voor Dorth en Laren-Lochem volgde men de Koesteeg tot iets voorbij het erf "Brinkman" en sloeg daar links af de Dorterkampsstraat in, langs de brink, "de Dorterkamp" en "Dijkmanshuis" (of "klein Bussink") en verder.

Schuin tegenover "het Spinnewiel", aan de andere kant van de weg, in de punt van de Koesteeg en het voetpad, lag nog een kleine herberg "het Posthoorn" genaamd. Daarover zal in het volgende nummer van "Ons Markenboek" een artikel verschijnen. "Het Spinnewiel" stond op een hectare grond (de Braamkamp) en aan de andere kant van de Koesteeg, op 15 a 16 passen afstand van het huis, stonden de bijbehorende hooiberg en een houten schuur, die was voorzien van twee grote deuren en een kleine deur. Het huis was gebouwd met de voorgevel naar Deventer en om binnen te komen liep er een gangetje of voetpad van de weg naar de voordeur. Voor het huis stonden twee lindebomen en er lag een hofje dat spits toeliep. Iets verder naar achteren stond een grote, langwerpige bijenstal.

In het huis

De voordeur binnengaande was er een klein portaal met links een deur naar de keuken. Die keuken had nog vijf andere deuren, een raam dat op Deventer en het Koerhuis uitzag, een haardstede en een bedstede met groene gordijnen. De deur naast de bedstede was van de grote- of melkkamer; die naast het raam, van de kelder; de derde van de deel; de vierde van een klein, vierkant kamertje boven de kelder, met een bedstede en de vijfde van de voorkamer, die uitzicht had op de grote weg (Koesteeg) en het voetpad. In die kamer waren een schoorsteen en twee bedsteden naast elkaar met gordijnen van groenachtig gestreept wolgoed. Van de keuken gaan-

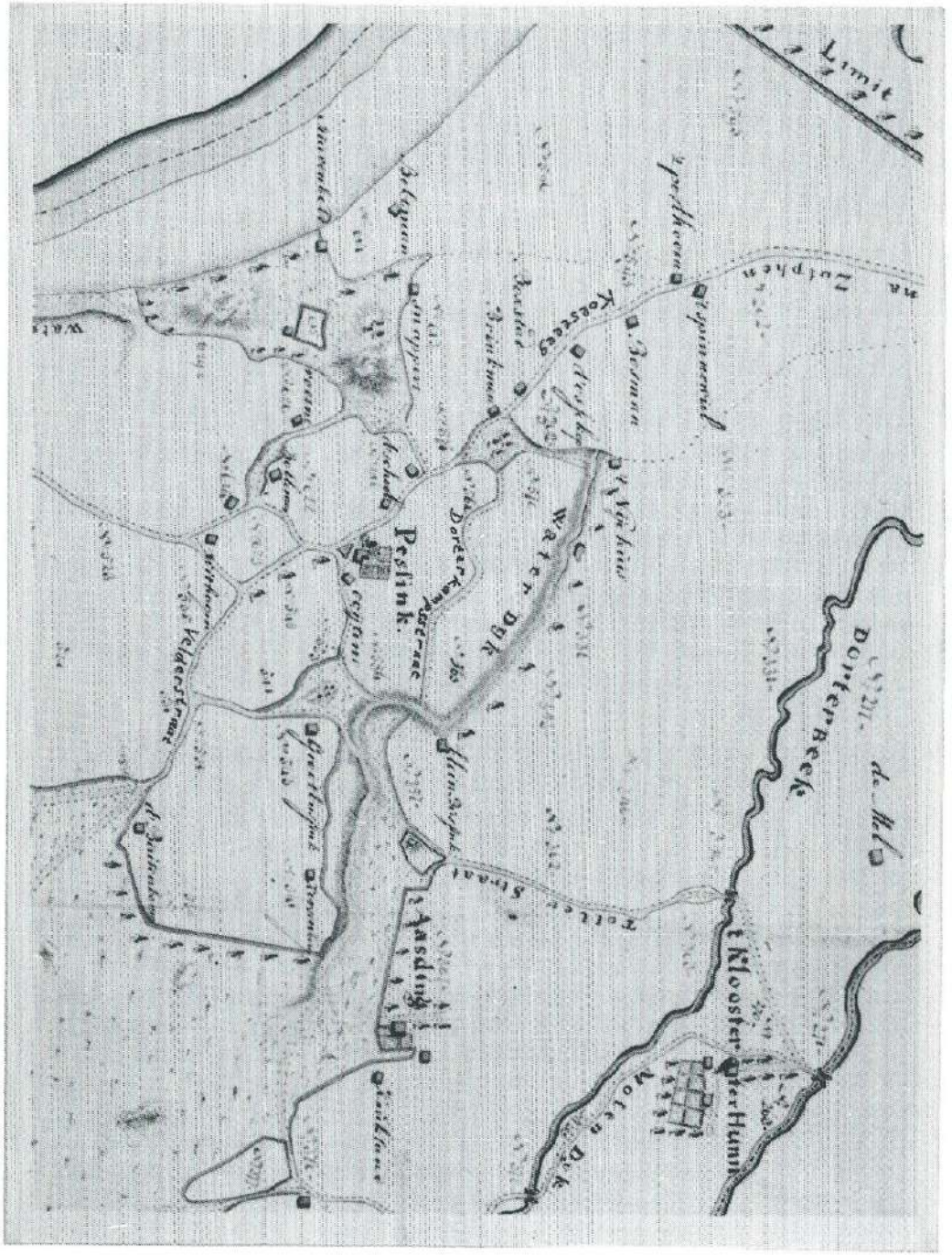

Plattegrond van Epse in 1807 met "het Spinnewiel" en "het Posthoorn" (R.A. Arnhem)

de op de deel, die een halve voet lager lag dan de keuken, waren er aan de linkerhand een paardestal voor twee a drie paarden en aan de rechterhand een koestal voor vier a vijf koebeesten. In de keuken stond de grote blauwe herbergtafel met banken en stoelen. Het is opvallend dat de huidige situatie binnen en buiten het huis nog in menig opzicht met bovenstaande beschrijving uit 1802 overeenkomt.

De inventaris bestond uit: vier bedden met toebehoren, koper en tin, glazen, flessen, aardewerk, kasten, kisten, spiegels, tafels en stoelen. In de kasten en kisten: twee stukken grof linnendoek, enige hemden en andere kleren, wat vuile lakens en hemden, twee zilveren beugels en twee paar zilveren gespen. Verder waren er een klok, een horloge, twee "sagtgeweren", enig netwerk om te vissen, het ijzerwerk aan de haard, een partij rundvlees, een partij ongedorst koren, wat hooi en stro, enige bijen- en honingkorven, gaffels, grepen, een boerenwagen, twee karren en ander boerengereedschap. In een sluitmand: zes stukken linnendoek, drie ellen katoen, twee tafellakens, een nieuwe deken, twee kussenslopen, twee gouden sloten met kralen, twee gouden oorbellen, vier gouden ringen en een paar gouden oorknoppen. De levende have bestond uit: twee paarden, drie koebeesten en een varken.

Bewoners

Nu zijn we natuurlijk ook benieuwd naar de mensen die toen in "het Spinnewiel" woonden. Dat waren zes personen, t.w. de kastelein, zijn dienstmeid, zijn halfzuster, zijn twee dochters en de knecht.

De kastelein, tevens boer, was in die tijd Gerrit Stegeman. Voor de buitenwereld deed hij gewoon zijn werk als kroegbaas en op het land, maar hij deugde voor geen cent. Je zou kunnen zeggen dat hij een dubbel leven leidde, waarbij de mensen in zijn omgeving weinig of niets afwisten van zijn duistere praktijken. Daarbij was hij ook nog heel slim en wist lange tijd uit handen van de justitie te blijven. De eerste verdenkingen tegen hem dateren al uit 1772 en pas 30 jaar later, toen gevangen genomen joden hem verraadden, kwamen de zaken aan het licht. Zelfs zijn overbuurman in "het Posthoorntje", die daar zijn hele leven had gewoond en in 1802 al 55 jaar oud was, wist (of durfde) voor het gerecht eigenlijk niets anders te vertellen dan dat Gerrit veel schulden had. En dat terwijl onze kastelein tientallen jaren lang hand- en spandiensten had verleend aan beruchte, meestal joodse, misdadigers. Dief en diefjesmaat.

Gerrit moet ook een harde man zijn geweest. Nadat hij in januari 1802, doodziek in de gevangenis van Zutphen belandde, bleef hij tot het bittere einde alles ontkennen. Dat einde kwam al op 13 januari 1803, nog voor het vonnis kon worden geveld. Hij stierf in de gevangenis op 56-jarige leeftijd. Gerrit was een lange, magere man met rondneerhangend en sluik haar, bruin-zwart van kleur; hij had bruine ogen, een enigszins bruine huid en ging op boerse wijze gekleed.

Over zijn leven valt heel wat te vertellen. Gerrit was in "het Spinnewiel" geboren en op 4 december 1746 in de Bergkerk gedoopt. Zijn vader, Gerrit Jansen Stegeman, stierf in 1751 en zijn moeder, Hendrina Jansen, hertrouwde in 1752 met Jan Wilmink uit Epse. Laatstgenoemde stierf in 1759 en Hendrina hertrouwde in 1761 voor de tweede keer, nu met Jacob van Heerden, een weduwnaar van Colmschate. Dat was dus de derde vader voor Gerrit! Jacob van Heerden stierf in 1767 en daarna gaf Hendrina alles wat ze bezat aan haar zoon Gerrit en bleef met een onnozele dochter uit haar eerste huwelijk en een lam en kreupel kind uit haar tweede huwelijk bij hem inwonen. Dat was in 1769. Hij moest voor zijn moeder en oudste zuster hun leven lang blijven zorgen en voor zijn halfzuster tot ze meerderjarig werd. Zijn moeder stierf omstreeks 1780 en zijn oudste zuster was in 1802 ook niet meer in leven.

Welke bezittingen had zijn moeder hem geschonken? In de eerste plaats huis en hof "het Spinnewiel" met schuur, bakhuis en "immenschoer" (bijenstal). Verder het land waar het huis op stond, de Braamkamp geheten; een akker land in de Pas; een koeweide in de Epserweerd en "gerechtigheid" in de Epser- en Rijsweerden. Later kocht Gerrit er zelf nog wat land bij, maar op zijn huis en land rustte een zware hypotheek. Zijn belangrijkste crediteur was zijn (aangetrouwde) neef, de oude Pessink, aan wie hij 3300 gulden schuldig was. Dat geld hadden zijn ouders al geleend en er was in de loop van 30 jaar niet veel rente op betaald. Toch was zijn bezit, na aftrek van de schulden, nog wel zo'n 1600 gulden waard.

Eigenlijk was "het Spinnewiel" alleen maar een kroegje, waar bier en jenever werd getapt in de keuken, die tevens gelagkamer was. Slaapplaatsen voor gasten waren er niet en er overnachtte alleen wel eens iemand die naar Deventer moest en te laat was om daar voor het sluiten van de poort te zijn. Die sliep dan op hooi of stro. Verder sliepen er in de Franse tijd weleens soldaten die op doormars waren.

De ouders van Gerrit hadden al een beetje geboerd en hij zette die aktiviteit op grotere schaal voort. In zijn jeugd was hij een tijdje boerenknecht geweest bij Jan Lusink en Gerrit Beltman in Epse. Later werkte hij alleen voor zich zelf, kocht paarden en meer land en zo werd het boerenbedrijf zijn belangrijkste bezigheid. Gerrit mocht ook graag vissen, waarvoor hij in de IJssel, op de hoogte en tegenover zijn huis, een schuitje had liggen, dat hij ook wel bij hoog water gebruikte.

Op 27 september 1775 trouwde Gerrit met Johanna (Janna) van der Hagt uit Rijssen en zij kregen twee dochters; Grietje in 1776 en Alberdina in 1780. De moeder overleed al in 1781; zij werd op 27 oktober van dat jaar in Deventer begraven. Daarna kwam de reeds genoemde dienstmeid of huishoudster bij hem in huis. Zij heette Harmina Brillemans, was geboren in Bathmen, lang en mager van postuur en in 1802 ongeveer 40 jaar oud. Haar loon bedroeg 25 gulden per jaar met kost en inwoning. Boze tongen beweerden dat zij de bijzit van Gerrit was, maar dat ontkende ze zelf nadrukkelijk, zeggende dat Gerrit altijd in de bedstede in de keuken sliep en zij in die in de kamer, samen met Gardina Wilmink, de kreupele halfzuster van Gerrit. Ze was zijn huishoudster en daarmee basta.

Tot slot nog iets over de knecht. Hij heette Doris Voskamp en was in 1802 ongeveer 25 jaar oud. Doris, die als kleine jongen al bij Gerrit in huis was gekomen, liep twee keer bij zijn baas weg en vertrok voorgoed toen die in de gevangenis zat.

Gerrits dochter Alberdina erfde "het Spinnewiel" en trouwde in 1810 met een Egbert Jansen. Hoelang daar nog herberg werd gehouden, kan ik niet precies zeggen. In 1811 wordt Egbert nog als tapper vermeld, maar in 1819 alleen als landbouwer. Nu woont de familie B. Bouman in het huis; het adres is Kletterstraat 8.

Voorgeschiedenis

Toen de Koesteeg een doorgaande weg was geworden, kochten Gerrits ouders in 1734 een stuk grond aan die weg, namen er een hypotheek op van 300 gulden en bouwden hun huis op die grond. Ze begonnen een herberg en noemden die "het Spinnewiel". Misschien hadden zij die naam overgenomen van een kroegje in de Walstraat te Deventer, dat ook zo heette.

Gerrit Jansen Stegeman en Hendrina Jansen waren op 11 april 1734 getrouwd en woonden eerst ongeveer een half jaar op

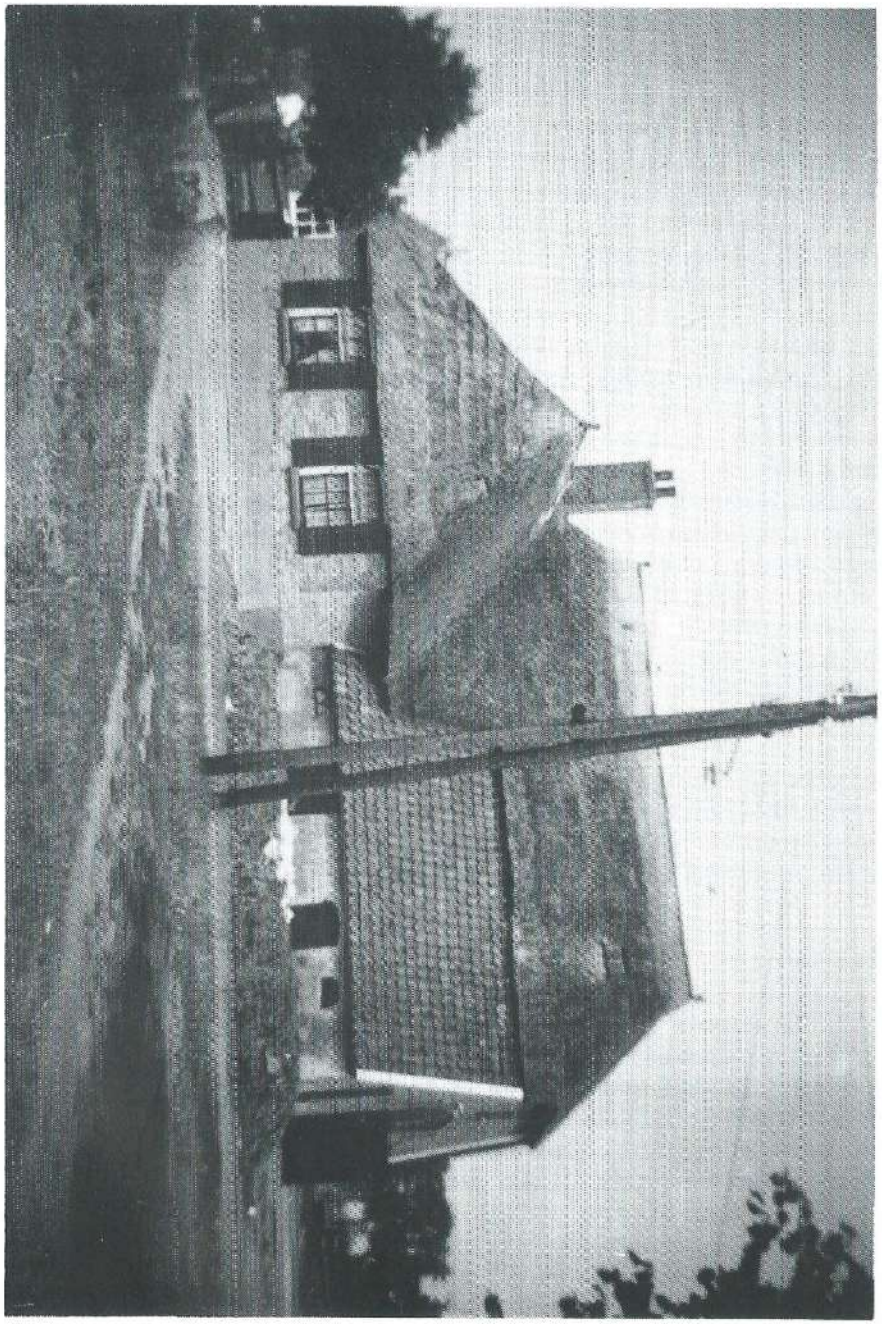

"Het Spinnewiel" aan de Kletterstraat omstreeks 1955.
Op de voorgrond een overblijfsel van het voetpad naar Zutphen.
(foto van de fam. B. Bouman)

"Hoekman" in Epse, van welk huis ik verder niets weet, ook niet waar het stond. De mij oudst bekende vermelding dateert uit 1695. Gerrit Jansen werd in het begin van zijn huwelijk, in plaats van Stegeman, ook wel Hoekman genoemd (naar het huis). Hij had een broer, Hendrik Jansen, die ook met die achternaam werd aangeduid. Hendrik Jansen kocht in 1729 herberg/boerderij "de Pessink" en werd daarna Hendrik Pessink genoemd. Zijn dochter Janna trouwde met Wolter Varelman (Vaarneman), die "de Pessink" later van zijn schoonvader overnam en toen ook de achternaam Pessink ging voeren.

De beide kasteleins en broers, Gerrit Jansen in "het Spinnewiel" en Hendrik Jansen in "de Pessink", waren zonen van Jan Stegeman en Hendersken Janssen, die in 1738 weduwe was. Zij woonde toen bij haar zoon Gerrit Jansen en diens vrouw in huis en had hen een jaar eerder haar anderhalf waardeel in de Epserweerd, de gehele inboedel en alle "gerakheit des huijses" geschonken. Daarvoor moesten haar zoon en schoondochter haar haar leven lang verzorgen, dat wil zeggen: huisvesting, kleding, kost en drank en een eerlijke begrafenis geven. Toen Gerrit Jansen zijn nieuwe huis betrok, heeft zijn moeder daar dus ook haar intrek genomen en kreeg "Hoekman" nieuwe bewoners. In 1747 stierf Hoekman in Epse en een jaar later de vrouw van Hoekman aldaar.

In processtukken die betrekking hebben op "het Posthoorntje", wordt "het Spinnewieltje" alleen zijdelings vermeld (in 1743 en '56). Daarover in een volgend artikel meer. Nu eerst de criminele praktijken van Gerrit Stegeman.

Verdenkingen

In 1772 schreef het stadsbestuur van Deventer een brief aan de schout van het ambt Zutphen (waar ook Epse onder viel), waarin staat dat in de herberg alwaar "het Spinnewiel" uithangt, voorin de buurtschap Epse, "zeer ergerlijk en kwaad huijs gehouden word, zo met publieke hoeren aldaar aan te houden, als met allerleij schuijm van volk, ja landloopers te logeeren, waarvan er genoegzaam dag bij dag eenige zig herwaards begeeven en daarna derwaards wederom gaan en binnen en buijten deze stad thans veel gestoolen word." Het bestuur vroeg om maatregelen en de schout antwoordde dat hij een onderzoek zou instellen, maar of dat iets heeft opgeleverd, is mij niet gebleken. Waarschijnlijk is de kastelein daarna wel wat voorzichtiger geworden, want het bleef

lange tijd betrekkelijk rustig en pas veel later ging de justitie zich opnieuw met hem bemoeien. Dat wil niet zeggen dat Gerrit in die tussenliggende periode een rustig en braaf leven had geleid. Dat zou later wel anders blijken!

In 1788 kwam er weer het een en ander aan het licht. Een zekere jood, Philip David genaamd, die in het werkhuis van Utrecht gevangen zat, was gaan kletsen. Hij had zich bereid verklaard alles te vertellen wat hij wist van zijn medegevangenen (en andere mensen), om op die manier de justitie van dienst te zijn. En zo kwam ook onze Gerrit ter sprake. Philip David zei dat ze vooral moesten letten op de kastelein van "het Spinnewieltje", die omgang had met vele inbrekers en bij wie dikwijls geroofde goederen werden geborgen, waarvoor hij een beloning kreeg.

De schout van Zutphen moest weer een onderzoek instellen en opnieuw leverde dat weinig of niets op. Er werd huiszoeking gedaan en een paar buren wilden wel wat vertellen, maar bewijzen tegen hem werden niet gevonden. Gerrit was voor de duivel niet bang en toen hij er de lucht van kreeg dat een zekere Bokstaart, een geiteboertje aan de Kletterstraat, iets over hem had verteld, ging hij zelf naar de schout om te vragen wat dat was. In plaats van dat die tegen Gerrit op kon treden, moest hij zich min of meer verontschuldigen en zeggen dat het hem toch vrij stond te ondervragen wie hij wilde. En daar bleef het weer bij.

Eindelijk, in december 1801, kwam de zaak goed aan het rollen, toen ook een paar andere joden in de Utrechtse gevangenis hun mond opendeden en vertelden wat er in verband met Gerrit Stegeman was gebeurd. Daardoor kreeg de justitie zoveel belastend feitenmateriaal in handen, dat werd besloten Gerrit en zijn dienstmeid in hechtenis te nemen. De schout vroeg assistentie van het garnizoen in Deventer en gaf aan Teunis Pessink, lid van het gemeentebestuur in Epse, opdracht een paard en wagen gereed te houden. Op de late avond van 12 januari 1802 of in de vroege ochtend van de volgende dag (dat is niet duidelijk) werden Gerrit en Harmina opgepakt en overgebracht naar de gevangenis in Zutphen. Het heeft verbazingwekkend lang geduurd voordat het zover was. Dat zal uit het volgende duidelijk worden.

Op het dievenpad

Voor zover mij bekend, was het eerste zware geval waar Gerrit mee te maken had, een inbraak bij een zilversmid te Deventer. Dat was in de nacht van 26 op 27 januari 1784 en daarbij waren

vijf inbrekers uit Hasselt betrokken, t.w. Hans Peter Bos (grote Peter genaamd) en Mortje Meulejonge, die beiden in 1794 te Luik werden opgehangen; Cobus Hennenberg (sterke of zwarte Cobus genaamd), die later in de gevangenis van Osnabruck belandde; David Drunen of Kousejongen en Abraham Gaas, die de dans ontsprong en zich later in Polen vestigde. Tijdens de inbraak werd de zilversmid wakker en begon te schreeuwen, waarop grote Peter op hem schoot met zijn "windbusch". De mannen bonden de zilversmid, die later aan zijn verwondingen overleed, met zijn dienstmeid op bed vast en verlieten het huis met veel geld, goud en juwelen. Ze lieten zich aan een touw van de wal (om Deventer) naar beneden zakken en wie zat daar in een bootje op hen te wachten? Natuurlijk niemand anders dan hun grote vriend uit "het Spinnewiel", de kastelein Gerrit Stegeman. Hij voer de mannen weer terug over het water, zodat ze op de weg konden komen en kreeg maar liefst 400 gulden voor de moeite. Zijn trouwe dienstmeid Harmina werd beloond met een gouden ring. De vrouw van grote Peter was voor de inbraak bij de zilversmid in huis geweest, zogenaamd om kruiden te verkopen, maar in werkelijkheid om de situatie daar op te nemen. De dieven verkochten een gedeelte van de buit in Zwartsluis en keerden daarna naar huis terug.

Philip David, de man die later alles zou verraden, had Gerrit leren kennen in februari 1786, toen hij in gezelschap van David Metsbach (in 1797 te Utrecht opgehangen), Kleyn Meyertje (te Luik opgehangen) en Philip Levy, alias Platte Mie een nacht bij hem logeerde. 's Avonds was de kastelein uitgegaan om brasem te halen en wel drie kwartier weggebleven. Hij had de vis uit een gesloten en vastgevroren korf gestolen, maar deze smaakte er niet minder om. Er kwam nog een vrouw binnen die in Deventer had gediend en in de kraam moest. Zij bleef ook slapen. De volgende morgen waren de mannen naar Zwolle gegaan om daar in te breken, maar dat kon niet doorgaan omdat het lichte maan was. Acht dagen later kwamen ze weer bij Gerrit, die hen met de wagen naar Zutphen bracht. Er zouden dat jaar nog drie inbraken volgen waarbij hij betrokken was.

Enkele dagen voor Joods Nieuwjaar kwam een ander gezelschap bij Gerrit Stegeman op bezoek. Het bestond uit Izaak Abraham, Carel Berlijner, Gerrit Berlijner, Lazarus Zwartzigh, Gabriel Muller en weer Philip of Feysje Platte Mie, die het stel daar in huis had gebracht. Ze hadden gedacht Mozes Gaas (een neef van Abraham Gaas) en grote Peter daar ook aan te treffen, maar die waren net vertrokken. Onze kastelein gaf de mannen een leuk

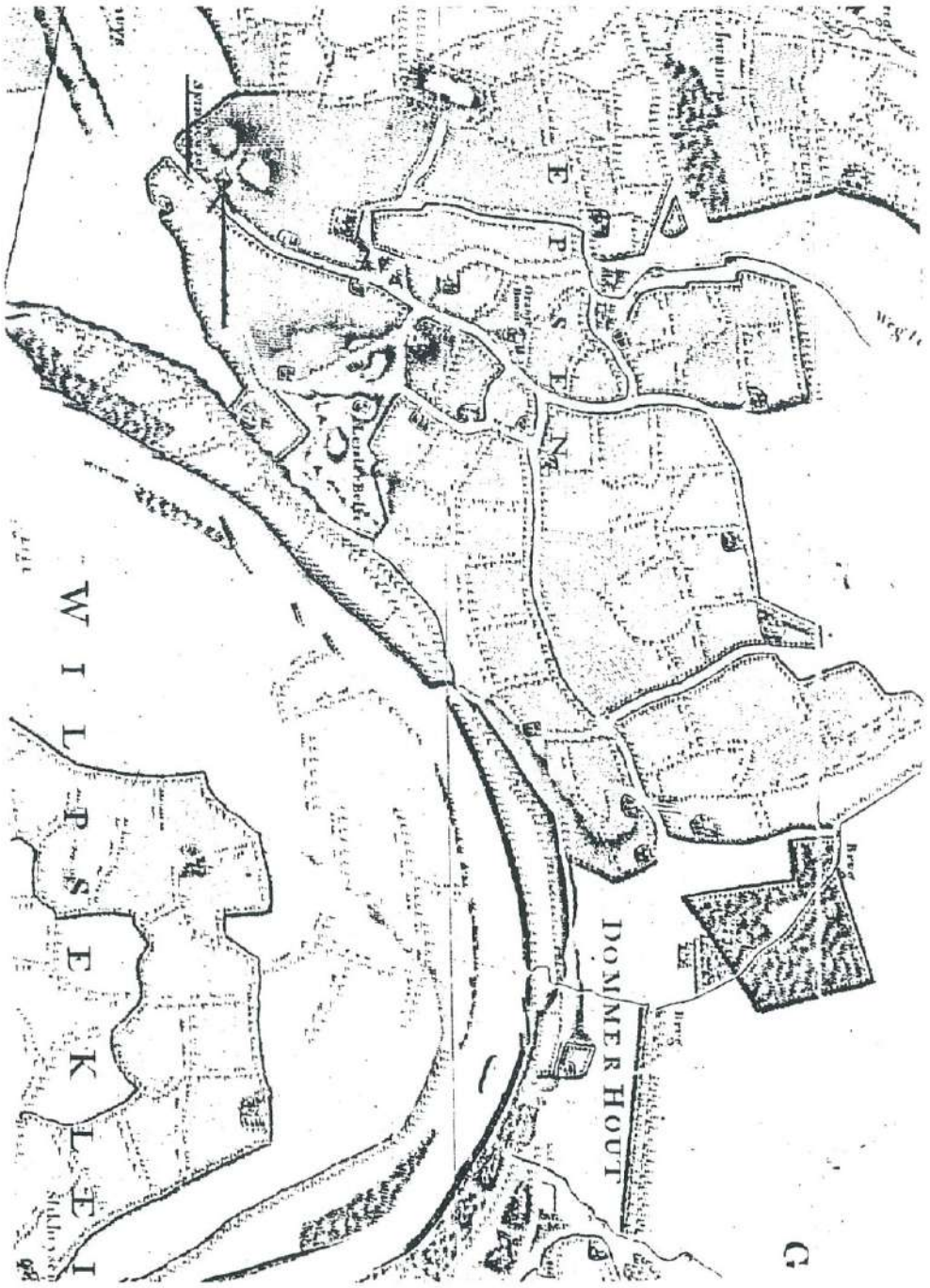

Plattegrond van Epse in 1783 met "het Spinnewiel"
(Athenaeumbibliotheek Deventer)

adresje in Ootmarsum en bracht ze met de wagen tot op twee uur gaans van die plaats. De inbrekers gingen te voet verder, terwijl Gerrit rustig bleef wachten. In Ootmarsum gingen ze naar de chitsen- en katoenwinkel die Gerrit hun had aangewezen, braken die open en stalen allerlei stoffen ter waarde van 800 gulden. Toen keerden ze weer terug naar hun vriend, die hen, buiten Deventer om, naar zijn huis bracht. De buit bleef acht dagen bij hem en werd vervolgens verdeeld. Gerrit kreeg zijn deel van de stoffen en ook nog wat geld.

Als hij bezoek kreeg van zijn vrienden en er waren toevallig andere mensen in huis, dan stuurde hij die altijd weg, zodat ze niets zouden merken. Arme lieden en landlopers mochten in zijn schuur aan de overkant van de weg slapen. Een sympathiek trekje!

De twee volgende inbraken vonden weer plaats in Deventer. Die werden ook bij Gerrit thuis overlegd en hij en zijn dienstmeid bleven 's nachts op de mannen zitten wachten; dat was van 25 op 26 augustus. Gerrit had een paar kippen geslacht en Harmina kookte een heerlijke pan soep met rijst, want de jongens zouden wel honger hebben als ze thuiskwamen. Grote Peter was weer van de partij en verder maakten dit keer Mozes Abraham Meyer (alias Mozes Gaas, schoonvader van David Metzbach), zijn broer Simon Gaas, Philip David (ons reeds bekend) en Isaak Wolf deel uit van het boevenpak. De inbraken in twee huizen verliepen voorspoedig en ze kwamen dan ook niet met lege handen thuis. Daar werd het toen echt gezellig. Het eten smaakte lekker en Gerrit werd rijkelijk beloond voor zijn diensten. Hij kreeg wat geld en een stuk damast servetgoed van 36 ellen, dat hij aan iemand meegaf om in Duitsland te verkopen. Die kwam hem later keurig het geld brengen. Toen Philip David en Harmina, jaren later, nog eens herinneringen ophaalden, zei hij tegen haar "meisje wat was dat toen een goede tijd, heugd u nog wel toen wij die kippen met rijst in uwe slaapkamer (voorkamer) aten", waarop zij antwoordde "ja, dat was wel een goede tijd, dat heugt mij nog zeer wel." Tijdens zijn verblijf in "het Spinnewiel", ter gelegenheid van de inbraken in Deventer, zakte Mozes Abraham door het zolderluik en brak zijn been. Gerrit bracht hem op de wagen naar een chirurgijn in Deventer, die de patient heeft geholpen.

In 1789 had Gerrit opnieuw gasten. Er was een oude bekende bij, n.l. David Drunen of Kousejongen. De anderen waren David Abraham (die volgens zijn schatting wel honderd maal in "het Spinnewiel" was geweest), Grote Joseph, Hartog Herst en Mok.

Samenzweerders in een kroeg (litho van Käthe Kollwitz)

Deze keer stond een inbraak te Delden op het programma. Gerrit Stegeman was blijkbaar goed bekend in Twente, waar familie van zijn overleden vrouw woonde. De mannen braken in bij een dokter of apotheker, in een kamer waarvan Gerrit wist dat er niemand sliep, waarna ze 's morgens weer naar Epse terugkeerden. Het gestolen goed werd tijdelijk verstopt in het kamertje boven de kelder. David Abraham en Hartog Herst bleven daar tot de volgende dag en de anderen brachten de spullen naar een zekere Joseph of Josua in Zwartsluis, hun vaste verkoopadres. David en Hartog gingen daar de volgende dag ook naar toe en vonden er hun kameraden. Gerrit had hen met zijn wagen naar Zwolle gebracht en ontving een zesde deel van de buit, terwijl Harmina een wit pique jak en rok kreeg.

Vanzelfsprekend werd de dienstmeid, die altijd met koffie klaarstond, niet vergeten. Zij was wel op de hoogte van wat er zich afspeelde tussen haar baas en zijn vrienden en ze wist, dat als de mannen aan huis kwamen, het meestal was om een inbraak te bespreken, maar de details bleven voor haar verborgen. Als er zaken gedaan moesten worden, gaf Gerrit haar een wenk om de kamer te verlaten. En dat deed ze altijd trouw. Gerrit had een geheime bergplaats voor het gestolen goed en de sterke dranken en wijnen, die hij smokkelde, maar niemand wist waar die precies was en daar zijn ze ook nooit achter gekomen.

Zijn bergplaats zal wel vol zijn geweest, want hij kreeg niet alleen beloningen voor bewezen diensten, maar was ook heler. Tijdens de Deventer kermis van 1788 logeerden bij hem: Isaak Abraham, Borrigje Engels, Abraham Blinder en Moses Gaas. Als die op de kermis wat hadden gestolen of gerold, verkochten ze dat aan Gerrit. Zo stal Borrigje overdag 26 doeken uit een kraam en verkocht ze hem voor 10 cent per stuk. De anderen rolden een groot, zilveren horloge, dat ze voor 14 gulden aan de kastelein overdeden.

Nu nog iets over een paar inbraken van latere datum, in 1791 of 1792. Op een namiddag in de zomer, zaten weer enkele mensen in "het Spinnewieltje" bij elkaar. Het waren Joseph Lion Wijnjongen, Abraham Gaas, grote Peter, Moses Gaas en Jan de Brabander. Ze beraamden een inbraak in de bank van lening te Doesburg, gingen daar, met Gerrit, lopend naar toe en bereikten 's avonds hun doel. Deze keer lukte het echter niet en ze moesten onverrichterzake vertrekken. Ze klommen 's morgens vroeg over de wal, waarna ze met een bootje de gracht overvoeren. Gerrit ging naar huis en de anderen naar Holland.

Voorzover bekend, was de laatste aktie waaraan Gerrit zijn medewerking verleende, een inbraak buiten Zwolle in november of december 1795. Die werd uitgevoerd door de broers Pieter en Frans, scharenslijpers van beroep; Jan Meijer; Jan de Engelsman; Jacob Blark, de kwakzalver; Frits Sembach en rooie Dries, een Brabander. Aan geld alleen al werd 3000 gulden buit gemaakt.

Zoals gezegd bleef Gerrit in de Zutphense gevangenis alles ontkennen. Zelfs toen zijn dienstmeid de misdrijven bekende waar hij bij was, hield hij voet bij stuk, zeggende "die vrouw kan zeggen wat zij goedvind, dog ik weet er niet van". De bovengenoemde Joseph Lion, die ook in Utrecht gevangen zat, was inmiddels uit de gevangenis ontslagen en informant van justitie geworden. Hij veranderde zijn naam om niet herkend te worden en bood aan naar Zutphen te gaan om daar met Gerrit geconfronteerd te worden, wat ook gebeurde. Toen ze elkaar ontmoetten en Joseph hem beschuldigde, zei Gerrit tegen de ondervragers dat het gelogen was en hij de man nog nooit had gezien. Uiteindelijk werd besloten Gerrit en zijn meid tijdelijk over te brengen naar "de Hazenberg" in Utrecht, waar enige bij de inbraken betrokken mannen gevangen zaten. Harmina werd in het hok naast dat van Philip David gezet en een cipier stelde zich verdekt op om hun gesprekken af te luisteren, wat belangrijke informatie opleverde. Ook tijdens de confrontatie met andere gevangenen daar, bekende Harmina een aantal feiten en zo kwam geleidelijk alles aan het licht. Alleen Gerrit zweeg als het graf.

Weer terug in Zutphen werd hij steeds zieker, verliet nooit meer zijn slaapplaats, moest voor zijn lichamelijke behoeften door anderen worden geholpen en van de ene naar de andere plaats worden gedragen. Volgens de dokter had Gerrit een zeer slecht gestel en was sinds lang onderhevig aan hevige rheumatische pijnen, gevolgd door stijfheid en beweginloosheid in armen en benen. Verder had hij open wonden aan de voeten en een langzaam verval van krachten. Nadat Gerrit gestorven was, vroegen zijn dochters aan de schout of zij het lijk mee mochten nemen om voor de begrafenis te zorgen. Waarschijnlijk is dat niet gebeurd, omdat hij in Zutphen is begraven.

Wat deze man heeft bezield om zo'n onrustig en gevaarlijk leven te lijden? Misschien heeft hij in zijn jeugd een slecht voorbeeld gehad, hoewel daar niets van bekend is. Wel is zeker dat zijn grootste vriend, de beruchte Cobus Hennenberg of zwarte Cobus, al in zijn jeugd met zijn ouders in "het Spinnewiel" op bezoek kwam.

Ook Harmina vond Cobus een aantrekkelijke man, omdat hij groot, zwaar en sterk was en er altijd zo verzorgd uitzag. Het is alleen wel slecht voor hem afgelopen, evenals met de meeste andere vrienden. Gerrit zelf wist lang buiten schot te blijven. Hij zocht een goede gelegenheid voor een inbraak, werkte daarvoor de plannen uit en liet dan anderen het vuile werk opknappen. Hij hielp hen daarbij zonder zelf al te veel gevaar te lopen.

Harmina Brillemans werd uit de gevangenis ontslagen en voor levenslang uit het departement verbannen. Waar ze is gebleven weet ik niet.

De ontknoping van deze verwikkelingen zal, in het anders zo rustige dorpje Epse, als een bom zijn ingeslagen. De nagalm wordt nu nog gehoord!

BIJLAGE

De inbrekers hadden in die tijd een eigen geheimtaal. Daarvan volgen hier enkele voorbeelden. Ik vond deze lijst in een crimineel procesdossier (uit 1762) van het scholtambt Zutphen.

Dieventaal

steelen	zioren
pistool	jipoeska
een mes	jit schoeri
Maria	jit Kamlo Degell
reijszak	jegono
een man	jeroin
een vrouw	jeromne
kind	jind javo
paard	jugreijn
koe	jurgoermenij
hond	jyoukel
gaat na de hond dat hij niet blaft	japasji jaekel, nat bas, jol
gij moet te deeg oppassen	passe mustouw apree
steekt de kaars aan	spiel in momelian
blaas uijt	bhorde in momelian apbrij
als se uit het huijs willen gaan dan seggen se	dra nuk heerabrij

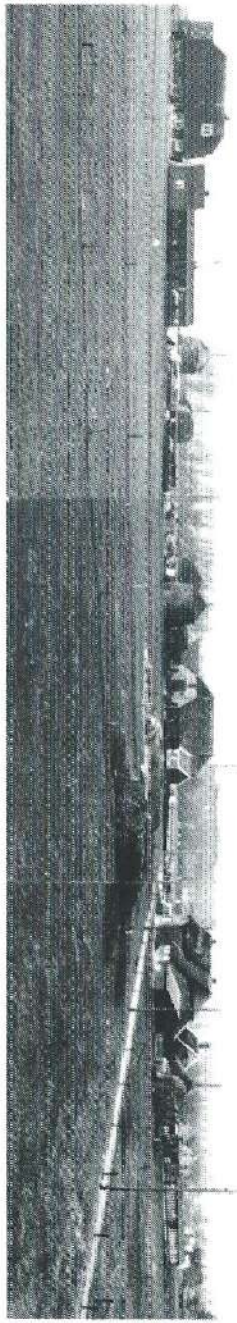

Gezicht op de Kletterstraat voorbij "het Spinnewiel" in de richting Deventer, vóór de aanleg van de A1 (foto gemaakt door wijlen de heer Weidgraaf)

gaat in het huijs en steekt de pijp aan, en ziet eens of er ook goet is	ja en koekheer spil, je flenta kenjelij an te diak jave cole sienne conkheer
hangh de man op	blauwwassen okkoe garasse oppré
slaat hem dood	maaras okkoe garas
snijd hem de keel af	't sienas okkoe garas kurmenetule
schiet hem dood	de koegaras stele karrie
bind die man vast	phande coegenij
wij willen dat huijs in dat brand steken	spilas okkoekheer en der gatjurben
ik weet daar een goede gelegentheid om te stelen	jinoff laat je bes, je ben 't sioras
goedendag	latje ter divis
gaat gij met na dat huijs om te steelen	jasse mantse korrekoe koekheer 't sioras
wij moeten malkander niet beklappen (verraden), anders hangen ze (ons) op	mophoekken was merkhen, anders blaucenen men
de galg	... gatjordi korja

Bronnen

Gemeente-archief Deventer:
doop-, trouw- en begraafregisters; ingekomen en uitgaande stukken; R.A. nr. 169 c; resoluties stadsbestuur.

Gemeente-archief Zutphen:
begraafregister Grote kerk; oud-archief nr. 1851.

Gemeente-archief Gorssel:
registers burgerlijke stand.

Rijksarchief in Gelderland te Arnhem:
scholtambt Zutphen, criminele- en vrijwillige rechtspraak; trouwboek Gorssel.

De gegevens voor de criminele zaken zijn vooral ontleend aan het procesdossier in het archief van het Hof van Gelre, 1803-nr. 10 (R.A. Arnhem).

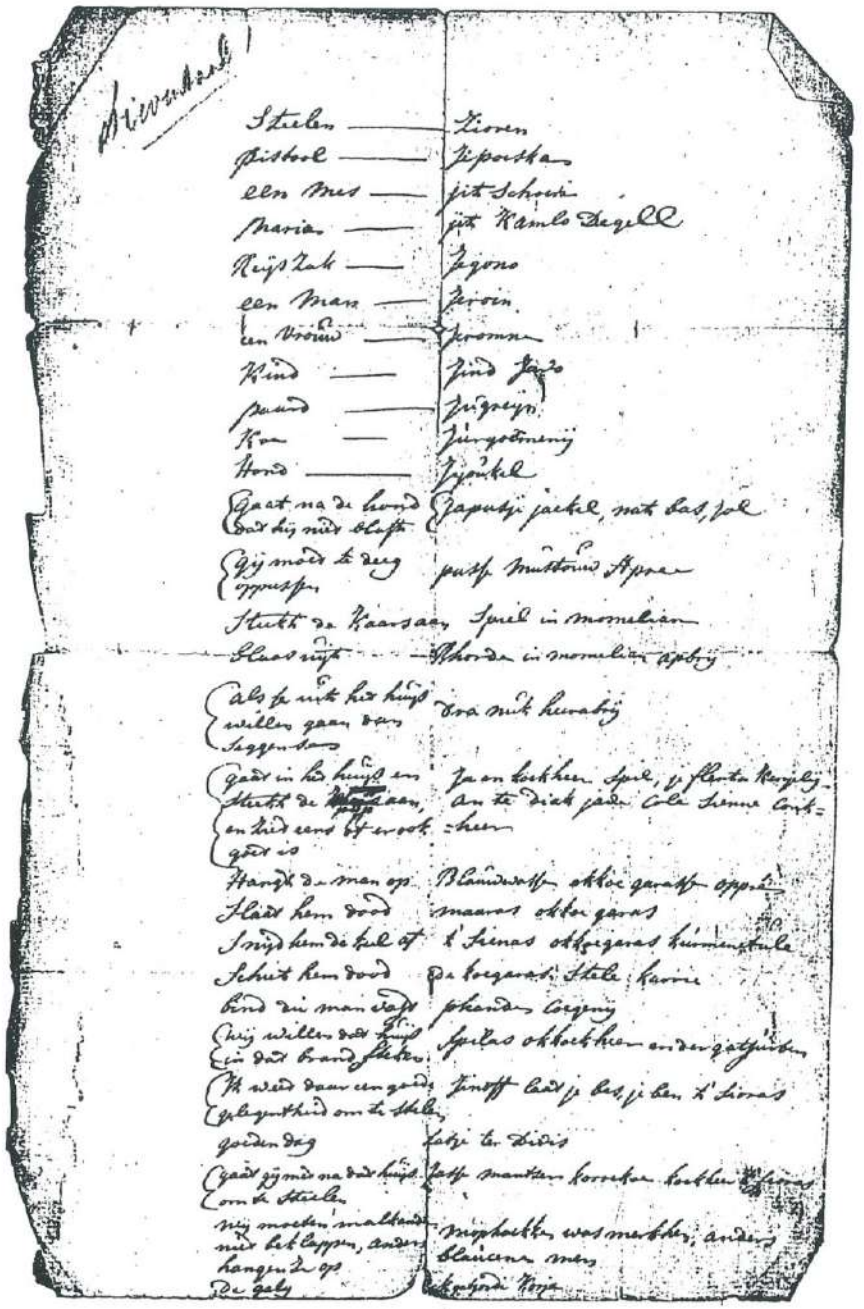

Lijst met dieventaal uit de tweede helft van de 18de eeuw (R.A. Arnhem)

GEDOE OM HET OLDE TOLHUUS AAN DE JOPPELAAN EN HOLT 'T OLDE IN ERE

J.H. Goorman

Waor zee'j nog in den Achterhook
Een tolhuus zoas wie dat hebt?
Al haoste was ut mis egaon
En was het daor neet blieven staon.
Gelukkig had d'r ene 't eheurd
De gemeente wil 't verkopen
Het onderhold dat bint ze zat
Zie schoeft de hele rommel plat.

Dat dat too neet is deur egaon
En 't huusken toch is blieven staon
Dat he'w te danken an wat leu.
Dee vonden dat zo'n old verleden
Bewaard mos blieven veur het heden.
Bienao honderd en vieftig jaor eleen
Werd d'eerste tol eheven
Want dat is op eschreven.

De Gemeente hef zien best edaon.
To eenmaol was beslotten
Om zelf dan mar een mooie cent
D'r ok mar bie te potten.
Het huusken is verkocht, dat wel
Mar keurig weer hersteld.
Een pompe kump d'r zelfs nog bie
Zo heb ze ons verteld.

In Gorssel duurt ut soms wat lange
Mar as 't gebeurt dan doot ze 't goed.
Een tolboom, jao dee mos d'r kommen.
Wat dikke paolen en wat latten
Een lampe op een hoge paol!
Een timmerman was gauw evonden.
Maak stark wark, werd um ezeg.
Wie 't noe zut "Het liekt net eg!!"

Zo ko'j is zene wat d'r kan
A'w samen iets wilt holden.
In Gorssel is al vulle weg!
Dat spit ons arg veur later.
Het tolhuus blif dan noe bestaon!
En 't pontje bie ut olde veer
Breg zommers alle dagen
De mensen hen en weer.

Mochten d'r soms menschen wezen
Die van vrogger nog wat hebt
In de schure of op dele
In kabinet of soms op zolder.
Bekiek 't is of ie 't weg wilt doon.
In Gorssel he'w noe de Elf Marken.
Dee bel ie dan gewoon.
Wie hopt da'j met wilt warken!

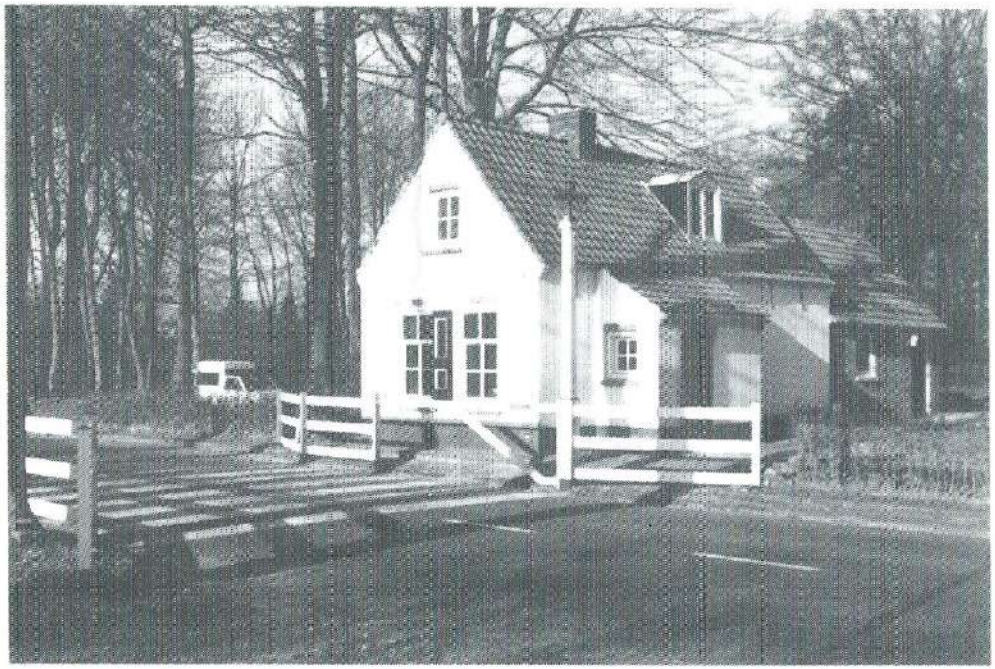

HET ONTSTAAN EN DE ONTWIKKELING VAN DE AFDELING GORSSEL VAN DE GELDERSE MAATSCHAPPIJ VAN LANDBOUW (2)

J.H. Goorman

De vorige keer heb ik u iets verteld over de geschiedenis van het ontstaan der landbouworganisaties in het algemeen en van de oprichting van de eerste landbouworganisatie in de gemeente Gorssel en omgeving, n.l. van de afdeling Gorssel van de toen bestaande Gelders-Overijsselse Maatschappij van Landbouw. We zagen hoe omstreeks de eeuwwisseling een stormachtige ontwikkeling op het platteland plaats vond. Door het gebruik van kunstmest steeg de productiviteit op armere gronden. Het landbouwonderwijs kwam van de grond en mede hierdoor kreeg de cooperatieve gedachte steeds meer opgang.

In 1894 nam deze gedachte hier een vastere vorm aan door de oprichting van een cooperatieve zuivelfabriek. In 1899 volgde een paardenverzekeringsfonds en, na een pril begin van gezamenlijke inkoop van veevoer, kwam de oprichting van een cooperatieve aankoopvereniging tot stand. Tenslotte volgde in 1908 de oprichting van een cooperatieve boerenleenbank.

Mede door deze cooperatieve samenwerkingsvormen vond er een totale omwenteling op het platteland plaats. Voor velen betekende dit een zich vrijmaken van gebondenheid aan b.v. de dorpsmolenaar, kruidenier of bakker, die de afzetmarkt van de plattelander vaak volkomen beheersten. Hierdoor kwam men vaak tot aan de nek in de schulden te zitten. Uiteraard werd er van particuliere zijde heftig tegenstand geboden. Toch kon die niet verhinderen dat steeds meer bedrijven werden overgenomen door cooperaties en dat de eigenaren van de bedrijven bij die cooperaties in dienst traden.

Na de eerste groeiperiode en de eerste wereldoorlog van 1914-1918 kwam er een zekere stilstand. Goedkope Amerikaanse veevoeders overstroomden de wereldmarkt en er kwam een overcapaciteit aan arbeidskrachten. De laatste stukjes woeste grond werden ontgonnen, hetgeen splitsing van grotere bedrijven tot gevolg had. Ook werden van overheidswege veel culturele werken uitgevoerd.

In het landbouworganisatieleven ontstond echter wrijving, hetgeen tot gevolg had dat een aantal leden uit de bestaande organisatie stapten om toe te treden tot een nieuwe organisatie, gebaseerd op een bepaalde levensovertuiging. Ook in Gorssel vond afscheiding plaats, maar de afdeling bleef wel bestaan daar meerdere boeren geen afstand konden nemen van hun oude organisatie waar zij, en vaak ook hun ouders en voorouders, zo nauw mee verbonden waren.

Leven we nu in een tijd van overproduktie, prijsvoorschriften en dergelijke, in de crisisjaren (1930 - 1940) was dit niet veel anders. In 1931 kwam als eerste crisiswet de zogenaamde tarwewet. De overheid schoot te hulp met maatregelen waardoor de gehele oogst tegen een vaste prijs werd ingenomen. Ook kwam er steun voor de aardappel- en roggetelers, terwijl bij een gegarandeerde melkprijs een beperking van de vee- en varkensstapel werd ingevoerd.

Veel boeren voelden zich teleurgesteld in het werk van hun eigen organisaties. Ze probeerden hun eigen vrijheid te behouden, ook al volgden ze nog wel de steunmaatregelen en richtprijzen. Het gevolg van ontevredenheid was de oprichting in 1931 van de bond Landbouw en Maatschappij. Deze bond groeide tot een totaal van ongeveer 9000 leden en kreeg vooral in Drenthe veel aanhang. Helaas bleek deze bond een voorportaal te zijn van de N.S.B. In 1940 volgde samenvoeging met het nieuw ontstane Agrarisch Front, waarna het ledental sterk daalde.

Ik ga nu terug naar onze eigen afdeling, waarbij te zien valt hoe in de crisisjaren het platteland werd ontsloten. Veel wegen werden aangelegd; ontwatering van veel laag gelegen gronden werd ter hand genomen en mechanisatie kwam in bescheiden omvang tot stand. Er was in die jaren een enorme werkloosheid en de uitvoering van voormelde werken diende deels ter bestrijding hiervan.

Dan breken in 1940 de oorlogsjaren van de tweede wereldoorlog aan. Van verzet was in de eerste jaren nog weinig merkbaar. Uit het westen vond men in Gorssel vaak een veilig onderkomen. Op voorstel van de toenmalige voorzitter, de heer Slagman, werd besloten de afdeling voorlopig op te heffen omdat men niet ingelijfd wenste te worden bij het op Duitse leest geschoeide Agrarisch Front. De heer Slagman bleek later een fel verzetsstrijder en keerde na arrestatie niet terug uit gevangenschap. Zijn boerderij werd met de grond gelijk gemaakt.

Eindelijk kwam in 1945, na een lange hongerwinter, de bevrijding, maar het duurde nog tot 16 oktober van dat jaar voordat de vroegere tweede voorzitter, de heer G.J. Wiltink, de eerste vergadering weer mocht openen. Hij was toen al zeven en vijftig jaar bestuurslid van de afdeling, n.l. vanaf 8 november 1894. In zijn openingswoord memoreerde hij de splitsing bij de landbouworganisaties. Hij zei te hopen dat de oorlog de richtingstrijd zou hebben geslecht en dat de landbouw zich zou bundelen tot een hechte organisatie van samenwerking. Helaas, al is van samenwerking in zekere mate sprake, de eenheid is vaak nog ver te zoeken.

Bij het streven naar eenheid kwam in 1946 de Stichting van de Landbouw van de grond. Dat dit in Gorssel nogal werd bekritiseerd is tot uiting gekomen op veel vergaderingen die in die tijd werden gehouden alwaar voor- en tegenstanders elkaar soms fel bestreden. Na vergaderingen op 16 september en 17 oktober 1947 leidde de laatste voorlichtingsvergadering op 23 januari 1948 in de Roskam er toe dat enkele leden meenden hun lidmaatschap te moeten opzeggen. Ze eisten meer vrijheid van handelen en minder ambtenaren.

Op de jaarvergadering van 1948 sprak de toenmalige voorzitter, de heer van Zeijts, de volgende woorden: "Ik betreur het zeer dat van de verwachte eenheid in de landbouw nog geen sprake is en dat de drie na-oorlogse jaren niet aan de verwachtingen hebben voldaan".

Op eenvoudige wijze werd op 25 februari 1949 het zeventig jarig bestaan herdacht. Burgemeester Thate memoreerde toen hoe in de mooie gemeente Gorssel nog steeds 52% van de bevolking haar bestaan kon vinden in en door de landbouw. In een op 9 november 1951 gehouden vergadering werd aandacht besteed aan de lage melkprijs (ongeveer 20 cent per liter) en de voederwinning. De tijden van onbeperkte aankoop van buitenlands graan waren voorbij en men moest zich meer toeleggen op verbouw van eigen krachtvoer. De landbouwvoorlichting raadde het verbouwen van snijmais sterk af en zag meer in het verbouwen van graan met daarna knollen, vanwege een veel grotere opbrengst.

Burgemeester Thate verklaarde op de jaarvergadering van 1953 er voor te zijn om aan rustende landbouwers het recht te geven een huisje of tweede woning te zetten op het bedrijf om zo hiermede verbonden te kunnen blijven. Inmiddels is dit streven echter al weer achterhaald.

De vergadering van 18 februari 1954 was van groot belang voor de ontwikkeling van de veehouderij. Hier werd namelijk de eerste lezing gehouden over de in opkomst zijnde zogenaamde open loop- en potstallen. De heer Vredenberg, directeur van de cooperatieve zuivelfabriek te Eefde, toonde met cijfers aan waarom hij hier geen voorstander van kon zijn. Bij grote kou in de winter zou de melkgift sterk dalen. Hij was ook zeer kritisch gestemd over de zindelijkheid en het strooiselgebruik. Men heeft deze ontwikkeling echter niet kunnen tegenhouden, zoals nu wel blijkt uit prachtige veestallen bij de bedrijven.

Ook vrijwillige ruilverkaveling is in Gorssel tot stand gekomen. De gezamenlijke standsorganisaties in Gorssel benoemden op een op 25 februari 1961 gehouden vergadering een commissie om een verkaveling mee helpen tot stand te brengen. De verkaveling, die op vrijwillige basis plaats vond, omvatte tachtig grondeigenaren met een grondoppervlakte van 240 ha. De kosten bedroegen *f*. 247.500,-, waarvan 45% ten laste van de grondeigenaren kwam. Uitvoering van de werkzaamheden vond plaats door de Nederlandse Heidemaatschappij.

De gezamenlijke standsorganisaties besloten op 15 december 1965 de eerder tot stand gekomen plaatselijke gezins- en bedrijfsverzorging over te brengen in een provinciale stichting, zulks in verband met subsidiemogelijkheden.

In 1966 teisterde voor het laatst een grote mond- en klauwzeerepidemie de veestapel. Besprekingen werden gevoerd om te komen tot een kosteloze inenting hiervan.

In een druk bezochte vergadering op 17 oktober 1967 besprak burgemeester Thate de problematiek rond uitbreidingsplannen. Hij betreurde het dat door zowel cultuurtechnische als planologische diensten het platteland als een soort speelweide voor de stedeling werd beschouwd. Ook nu weer nam hij, evenals op eerdere vergaderingen, stelling tegen het idee dat de plattelander zou moeten worden opgeborgen in een torenflat van een stadsgewest. "Als men oud is" - aldus de burgemeester - "heeft men recht om te blijven wonen op de plek die men lief heeft". Ook had hij geen goed woord over voor de plannen tot samenvoeging van de gemeente Gorssel met de gemeente Zutphen. Een onderwerp dat toen speelde, maar inmiddels goed voor de eigen gemeente is afgelopen.

Ook 27 maart 1968 was een belangrijke dag. Ten kantore van notaris de Neeling had namelijk de overdracht plaats van de nieuwe kavels aan de eigenaren in het ruilverkavelingsgebied. In hetzelfde jaar werd aan de gezamenlijke standsorganisaties verzocht mee te werken aan een aanvaardbare regeling voor een nieuw bestemmingsplan voor het buitengebied. De bedoeling was dat aan elk bedrijf een bouwkavel zou worden toegewezen. Het plan zou binnen twee jaar gereed moeten zijn, maar, schrik niet, het werden er bijna tien.

In mei 1971 werden met enige plechtigheid zeven bejaardenwoningen te Joppe aan de eerste bewoners overgedragen. De bedoeling was dat meerdere woningen zouden volgen, maar helaas is dit niet doorgegaan. Sedert 1990 zijn de woningen in beheer bij de Bouwvereniging "Gorssel".

De laatstelijk uit 1952 daterende Hinderwet was een onderwerp van bespreking in een vergadering die op 16 maart 1972 werd gehouden. Tot die tijd werd aan deze wet op het platteland weinig aandacht besteed. Van landbouwzijde was men van mening dat er niet te veel beperkingen moesten worden opgelegd en dat men door opkomst van de milieugroepen al steeds meer onder druk kwam te staan. De ontwikkeling van de landbouwbedrijven kreeg hierdoor steeds meer belemmeringen. Gelukkig wist men toen nog niet welke snelle ontwikkelingen er zich in de daaropvolgende jaren in de landbouw zouden voltrekken. Een groot aantal bedrijven zag men verdwijnen. Men kreeg steeds meer te maken met de uitvoering van bouwverordening, hinderwet, milieu- en mestwetten, prijsafspraken en overschotten. Hierover zal ik echter niet verder uitweiden. Dit artikel hou ik beperkt tot de eerste honderd jaar van een uit bittere armoede ontstane strijd om het platteland te maken tot een leefbare gemeenschap van onze samenleving.

Leden: J.P. Dijksman, Blauwedijk 10, Almen
J.H. Goorman, Joppelaan 81, Joppe
A. Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
W. v.d. Kamp, Lochemseweg 38, Epse
J.W. Lubberding-Braakman, G. Slagmanstraat 11, Harfsen
J. Nijenhuis, Wunderinklaan 3, Eefde
J. Pasman, Heideweg 14, Harfsen
A.M. de Ruiter, Joppelaan 14, Gorssel
J. Eefting, archivaris gemeentehuis Gorssel

Redactiecommissie:
Voorzitter: A. Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
Leden : N. Kuik, Het Wilgert 8, Epse
H. Meedendorp, Elfuursweg 22, Gorssel

De vereniging kent leden en begunstigers.
De statuten en het register van leden en begunstigers liggen ter inzage bij de secretaris.
Het lidmaatschap bedraagt f. 25,- per jaar per gezin. Aanmelding voor het lidmaatschap kan geschieden bij de secretaris. Een lid kan zijn lidmaatschap eventueel opzeggen aan het einde van het verenigingsjaar met een opzegtermijn van 4 weken. Het verenigingsjaar loopt van 1 januari - 31 december.
Ter betaling van de contributie wordt een acceptgirokaart toegezonden. Giften van begunstigers kunnen gestort worden op de rekening van de vereniging nr. 3014.05.611 bij de Rabobank Almen-Harfsen of op de postrekening van deze bank nr. 874220.
Ons Markenboek wordt kosteloos aan leden en begunstigers toegezonden. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de secretaris a f. 10,- per nummer.
Publikatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de voorzitter van de redactiecommissie.
Gelieve kopij voor Ons Markenboek te zenden aan een der leden van de redactiecommissie.
Getracht wordt Ons Markenboek 4 keer per jaar te doen verschijnen.